HALK RESMİNDEN GRAFİK TASARIMA: NUMAN BALICA VE ADAPAZARI'NDA YETİŞTİRDİKLERİ*

From Folk Painting to Graphic Design: Numan Balıca and His Apprentices in Adapazarı

Dr. Öğr. Üyesi Murat ERTÜRK**

ÖZ

Ulusal grafik tasarım tarihimizin birçok bilinmeyeni bulunmaktadır. Özellikle yereldeki sanatkârlar, bu bilinmeyenin büyük ve önemli parçasını oluştururlar. Grafik tasarımın bilgisayar öncesi döneminde üretilmiş yereldeki ticari sanat ürünleri olan resimlemeler ve harfleme çalışmaları, kentlerin hızlı dönüşüm sürecinde kayıt altına alınmadıklarından dolayı kolayca yok olabilmektedir. Oysa grafik tasarımının öncüleri olarak nitelendirebileceğimiz ve kendilerini ressam olarak adlandıran sanatkârların elinden çıkan bu ürünler, kaybolmaya yüz tutmuş kültürel mirasımızın örnekleri olup bölgeye özgü özellikler taşıması, bölgenin görsel kültürünü yansıtması bakımından önemlidir. 1916 yılında Adapazarı'nda tarımsal üretimi desteklemek amacıyla kurulan, araba fabrikası olarak da bilinen Türkiye Zirai Donatım Kurumu Anonim Şirketi, ilerleyen yıllarda kentin grafik tasarım tarihini de etkiler. Halk sanatının yetkin bir uygulayıcısı olarak fabrikanın ürettiği at arabalarının resimlenmesi için Bursa'dan çağrılan ticari ressam Numan Balıca, hem kendisi hem de yetiştirdiği çıraklar ile kentin görsel kültürüne katkı sağlayan bir ömür geçirir. Böylece herhangi formal eğitimi olmadan eğitici görevini üstlenen ve mesleki hayatı boyunca onlarca sanatkâr yetiştiren Balıca, kentin görsel kültüründe ve grafik tasarım tarihinde rol oynar. Yetiştirdiği çıraklar, yalnız resimleme yapmakla kalmaz; fırça ile unvan levhaları, dükkân tabelaları, cam yazıları, apartman isimlikleri yazarlar. Bilgisayarın grafik tasarım üretim sürecine girmesi ile reklamcılık alanında etkin olurlar. Balıca, çırakları ve onların yetiştirdikleri ile kuşaklar arası aktarım açıkça Adapazarı örneğinde görülebilmekte ve belgenebilmektedir. 1949 yılından başlayıp vefat ettiği yıl olan 1976'ya kadar Adapazarı'nda faaliyet gösteren Numan Balıca başta oğulları Münir Balıca, Mesut Balıca daha sonra Şevki Akarca, Necati Hüdaverdi, Mustafa Karapınar, Erol Nurcan, Enver Ertaban gibi isimleri yetiştirir. Balıca'dan sonra resimleme ve fırça tabela yazımında ustalığı ile adından söz ettiren Alaaddin Kolçak ise Kabil Arslan, Rüstem Arslan, Hüsmen Arslan, Ali Uzavcı, Mehmet Yılmaz ve Recep Bahar'a öncülük eder. Balıca'nın oğullarından Mesut Balıca ise, günümüzde hâlâ Adapazarı'nda reklamcılık alanında faaliyet gösteren şirketleri kuran Veysel Önder, Cihat Önder, Nejdet Hız, Tuncay Dinçer, Lütfi Sezgin ve Murat Sarıçiçek'i yetiştirir. Böylelikle yazıda, resimlemeyle başlayıp çağdaş grafik tasarım ürünlerine evrilen bir süreç üzerinden kuşaklar arası formal olmayan eğitim ile yetişen sanatkârların yerel resimleme, grafik tasarım ve reklam tarihinde yerlerini almaları için gereken bilgi ve bulgular sunulmaktadır. Bu çalışma, yerelle kurduğu güçlü ilişki bakımından görsel kültürü ve görsel belleği şekillendiren ürünleri üreten bu sanatkârların kayda geçirilmelerini, ilerleyen yıllarda yapılacak kültürel, etnografik, folklorik araştırmalara da katkı sağlamayı amaçlar.

Anahtar Kelimeler

Grafik tasarım, ticari resim, halk sanatı, halk resmi, Numan Balıca, Adapazarı.

ABSTRACT

There are many unknowns in our national graphic design history. In particular, local craftsmen constitute a significant and essential part of this unknown. In the pre-computer era of graphic design, commercial art products, illustrations, and sign lettering in locals can quickly disappear because they are not recorded in the rapid transformation process of cities. However, these products, made by craftsmen who call themselves painter and can be regarded as pioneers of contemporary graphic design, are examples of our disappearing cultural heritage, and they shape our visual memory for many years; the region needs to have specific features and reflect the visual culture of the area. Founded in 1916 to promote agricultural production in Adapazarı, Turkish Agricultural Equipment Corporation Inc., also known as a car factory, affects the history of the city's graphic design in the coming years. A commercial painter Numan Balıca who was a competent practitioner of folk art, invited from Bursa to illustrate the horse carriages produced in the corporation, spends a lifetime contributing to the city's visual culture with both himself and his apprentices. In this way, Balıca, who undertakes the task of an educator without any formal education and trains dozens of apprentices throughout his professional life, plays

* Geliş tarihi: 27 Ağustos 2019 - Kabul tarihi: 28 Mayıs 2021
Ertürk, Murat. "Halk Resminden Grafik Tasarıma: Numan Balıca ve Adapazarı'nda Yetiştirdikleri" *Millî Folklor* 130 (Yaz 2021): 168-184

** Sakarya Üniversitesi Sanat Tasarım ve Mimarlık Fakültesi Görsel İletişim Tasarımı Bölümü, merturk@sakarya.edu.tr, ORCID ID: 0000-0001-9761-5906.

a role in the history of the city's graphic design and visual culture. The apprentices he trains are not only illustrators, but also they did the lettering on nameplates, shop signs, window signages, building signs. When the computer enters the graphic design production process, they become active in the field of advertising. With Balıca, his apprentices, and those trained by his apprentices, the knowledge transmission between generations can be seen and documented in the case of Adapazarı. Numan Balıca, who worked in Adapazarı from 1949 until the year of his death in 1976, trained firstly his sons Münir Balıca, Mesut Balıca and then Şevki Akarca, Necati Hüdaverdi, Mustafa Karapınar, Erol Nurcan, Enver Ertaban. Alaaddin Kolçak, who made a name with his mastery in illustration and sign painting after Balıca, leads to Kabil Aslan, Rüstem Arslan, Hüsmen Arslan, Ali Uzavcı, Mehmet Yılmaz and Recep Bahar. On the other hand, Mesut Balıca, one of the sons of Balıca, raised Veysel Önder, Cihat Önder, Nejdet Hız, Tuncay Dinçer, Lütfi Sezgin and Murat Sarıçiçek, who still maintain advertising companies in Adapazarı. Thus, the article presents the data and findings necessary for the craftsmen to take their place in the history of local illustration, graphic design and advertising. It started with illustration and evolved into contemporary graphic design products. This study aims to record these craftsmen who produce products that shape visual culture and visual memory in terms of their strong relations with the local population and contribute to the cultural, ethnographic, and folkloric research carried out in the following years.

Key Words
Graphic design, commercial art, folk art, folk painting, Numan Balıca, Adapazarı.

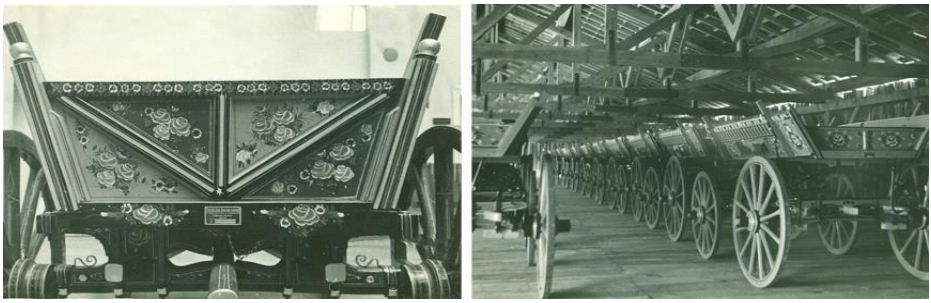
Giriş

Grafik tasarım tarihi, sanat tarihine kıyasla hâlâ gelişimini sürdürmektedir. Bu gelişimin olanağı, görsel kültür alanında yapılacak çalışmalarda yatar (Poynor 2011). William J. T. Mitchell, görsel kültürün insanların dünyaya bakma ve onu temsil etme biçimlerinin zaman içinde değiştiğini ve bunun gerçekten belgelenebilen bir geçmişe sahip olduğunu belirtir (Poynor 2011). Görsel kültüre odaklanan yerel araştırmalar, bulgu ve belgelerle bu sürekli gelişim hâline tamamlayıcı yönde katkı sağlayabilir. Belirli bir türden yola çıkarak bir döneme ya da disipline odaklanan çalışmalarda, dönemin dinamikleri ve aktörleri hakkında fikir sahibi olmaya yetecek bulgunun ortaya çıkarılması, grafik tasarım tarihinin yerel parçalarını oluşturur. Bir mikro tarih çalışması olarak değerlendirilebilecek yazının konusu, Adapazarı'nda ticari ressamlığa ve mesleğini usta-çırak ilişkisi ile geleceğe aktaran aktörlere; tasarım tarihçisi David Jury'nin kitabına da adını verdiği[1] tanımlamayla *grafik tasarımcılardan önceki grafik tasarım* dönemine ve ürünlerine işaret eder. Grafik tasarım teriminin henüz kurumsallaşmadığı coğrafyalarda, mesleğin ilk uygulayıcıları yerel sanatkârlardır. Örneğin Babıâli'de *ressam* unvanıyla çalışan sanatkârlar, zanaattan tasarıma geçişin aktörleri oldukları gibi günümüz *grafik tasarımının öncüleri*dir (İşli ve Durmaz 2013: 12). Hem dönemin görsel ihtiyaçlarına çözüm sunan hem de yerelin görsel belleğini şekillendiren nitelikte, grafik tasarımın terminolojik ve tarihsel gelişiminde *ticari sanat* olarak nitelendirilebilecek ürünleri yapan bu sanatkârlar, günümüzün illüstratörlerinin ve grafik tasarımcılarının görevlerini üstlenerek resimleme ve yazı konusunda hizmet vermiş; yetiştirdikleri çıraklar ile kendilerinden sonra mesleğin devam etmesini sağlamışlardır. Böylece Adapazarı örneğinde; *çiçekleme, süsleme, nakış* olarak da adlandırılan, geniş çerçevede kaynağını halk resminden alan kuşaklar arası usta-çırak ilişkisi, bir yanda resimleme ile devam ederken diğer yanda kentin farklı iletişim ihtiyaçlarının şekillendirdiği geleneksel yöntemlerle üretilen iletişim ürünlerinin üretimi ile devam etmiştir.

Ticari Ressam Numan Balıca ve Adapazarı'ndaki usta-çırak ilişkileri

1916 yılında Adapazarı'nda savaş malzemesi dışında büyük bir fabrika kurulur. Bizzat Harbiye Nazırı Enver Paşa'nın da açılışında hazır bulunduğu ve orduya üretim yapan bu fabrikanın, kentin sanayi tarihinde yeri olduğu kadar (Narin 2017: 144) grafik tasarım tarihinde de yeri vardır. Cumhuriyet döneminde *Demir-Tahta Fabrikası (DATA)* adını

alan kurum, 1943 depreminde yıkılır. 1944 yılında enkazı satın alan Türkiye Zirai Donatım Kurumu Anonim Şirketi (TZDK) fabrikayı, *Zirai Aletleri ve Makineleri Müessesesi* hâline getirir. Hızla gelişen müessese; traktör pullukları, treyler, at arabaları, hasat makineleri ve diğer tarım aletleri üretimine geçer (Narin 2017: 143).

1. Resim: Adapazarı Ziraat Aletleri Fabrikasında üretilen ve sevke hazırlanan arabalardan bir görüntü.

Fabrika, ağırlıklı olarak çiftçilikle uğraşan Adapazarı ve çevre köylerindeki insanların günlük hayatının önemli aracı olan at arabalarının üretimini de yapar. Yurtoğlu'nun verdiği bilgiye göre, fabrikada Bursa Katalay tipi arabaların seri üretimi yapılır. 1946 yılında Adapazarı Ziraat Aletleri Fabrikası için hazırlanan imalat programında, at arabası için üretim hedefi üç bindir (Yurtoğlu 2017: 290-291). 1950 yılında 1.859, 1953 yılında 5.769 araba üretilir (Yurtoğlu 2017: 300-301). Üretilen arabaların her birine seri numarası verilir ve resimlemesi yapılır (bkz. 1. Resim). Konya'da *çiçekleme,* Bursa'da *resimleme* (Yazıcı 1993: 32) olarak geçen işlemler dizisi, fabrikanın *salaş* adı verilen bölümünde, fabrikanın ressamı ve onun çırakları tarafından yapılmaktadır. At arabalarının resimlemesinde ağaç üzeri boyama tekniği *kalemişi, kalemkâri* (Nas 2005: 59); süs *nakış*, süsleyen ise *nakkaş* olarak anılır. *Halk resmi* olarak da adlandırılan (Nas 2005: 59) resimlemeler pek çok duygu ve düşünceyi ifade eder. Kullanılan resimler, figürler ve motifler aynı zamanda Türk kültürünün bir parçasıdır (Ulusan Şahin 2005: 172). Bu resimlemeler, estetik bir amaç uğruna yapıldığı gibi, işlevsel özellikler de barındırır. Süslenen arabanın ahşap malzemeleri; su, hava, güneş gibi dış etkenlere karşı daha dayanıklı hâle gelir. Genelde sanatkârın üslubunu yansıtan manzara ve genellikle gül olmak üzere çiçek tasvirleri tercih edilir. Arabaların resimlemeleri, sanatkârın üslubu ve bölgenin tercihlerine göre birbirinden farklılık gösterebilmektedir.

2. Resim: Numan Balıca, 1 Mayıs 1947.

Fabrikanın Adapazarı'nın grafik tasarım tarihindeki rolü, özellikle at arabası üretimine geçmesi ile gerçekleşir. Ziraat Aletleri Fabrikasının yetkilileri, üretilen at arabalarının boyanması ve resimlenmesi için sanatkâr arayışına girişir. Bu arayış sonucunda, Bursa'da Galle Han olarak da bilinen Eski Tahal Han'da çalışan ticari ressam Numan Balıca'ya (bkz. 2. Resim) at arabaları ve zirai aletlerin resimlemelerini yapması teklif edilir.

3. Resim: Adapazarı Ziraat Aletleri Fabrikasında resimleme sırasında Numan Balıca.

1914 yılında Bursa'da Kırım Türklerinin yoğun olarak yaşadığı Yıldırım ilçesinin Yeni Mahalle semtinde Habibullah ve Münife çiftinin dördüncü çocuğu olarak dünyaya gelen Balıca, teklifi kabul ederek 1949 yılının sonunda 35 yaşında iken ailesiyle Adapazarı'nda Yenidoğan Mahallesi'ne yerleşir. Parça hesabı ile günlük üretilen at arabalarının resimlemelerini yapmaya başlar (Münir Balıca, 21 Ocak 2019, Sakarya). 3. Resim'de Balıca, Adapazarı Ziraat Aletleri Fabrikasında yanında boya kutusu ve fırçaları ile yan yana dizilmiş arabalardan birini resimlerken görülmektedir. Aynı resimde, arabanın düz yüzeylerinde kompozisyonun merkezine konumlandırılmış manzara resmi, sağ ve sol kısımlarda çiçek resimleri ile desteklenmiştir. Arabanın tekerleklerinin süslenmesine ise henüz geçilmediği görülmektedir.

4. Resim: Evinin önünde dondurma arabasını resimlerken, 1957.

Adapazarı'na geldiği yıl olan 1949'da Mesut ve Münir adlarında ikiz çocukları olur, 1952 yılında İsmail adlı üçüncü çocuğu doğar. 4. Resim'de görüldüğü üzere, Balıca yalnız at arabası resimlemekle kalmaz. 1957 tarihli dondurma arabasını resimlediği Adapazarı'ndaki evinin bahçesinde çekilen fotoğrafta, solunda boya kutusu, sağında çocukları Mesut ile Münir bulunmaktadır. Dondurma aracının düz ve geniş yüzeyine doğa manzarası, alt kısımlarına çiçek resimlediği görülür.

5. Resim: Resimlediği at arabası önünde Numan Balıca ve çocukları Münir ile Mesut, 29 Mart 1962.

11 yıllık bir çalışmadan sonra 27 Mayıs 1960 tarihinde gerçekleşen askeri darbenin ardından fabrika üretimine son verince, ailesiyle Bursa'ya döner ve gençliğinde çalıştığı Eski Tahal Han'da tekrar çalışmaya başlar. 5. Resim'de Bursa'da Necati Güzelsözlü ile kurdukları, ismini Adapazarı'ndan alan *Adalı Oto Boyama* adlı dükkânında resimlediği arabanın önünde çocukları ile görülmektedir.

6. Resim: Mesut, İsmail ve Münir Balıca, 1963, Bursa.

Fotoğraflarda oğullarının küçüklükten itibaren fırça ve boya ile haşır neşir olduğu görülür. 1963 tarihli Bursa'da çekilen 6. Resim'de ise muhtemelen babaları Numan Balıca'nın ana hatlarıyla tamamladığı bir at arabası önünde ellerinde paletleri ve fırçaları ile oğulları Mesut, İsmail ve Münir Balıca bulunmaktadır. At arabasının görünen tarafında sağda şahlanmış atının üzerinde padişah figürü ve solda kale resimlemesi yer almaktadır.

7. Resim: Bursa'daki Atatürk Anıtı'nın yazılarını yazarken, 1969.
8. Resim: Anıtın günümüzdeki hâli.

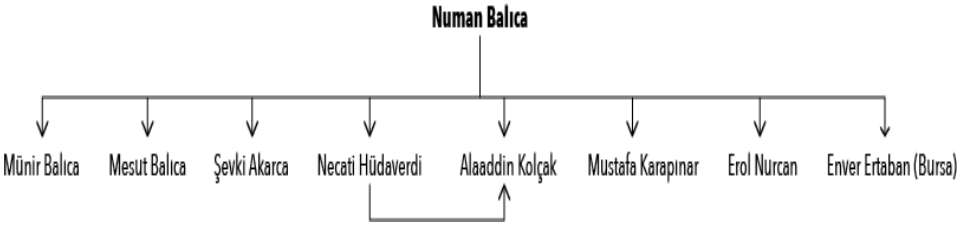
Bursa'ya döndüklerinde oğlu Mesut Balıca, önce Mehmet Büyükcoşkun'un, daha sonra Rahmi Tartan'ın yanında çalışmaya başlar. Mesut, bu kişilerin yanında fırça ile yazı ve tabela işlerinde ustalaşır. Adapazarı'na dönmeden evvel yaptığı son işlerden birisi, Bursa'da Heykel'de bulunan Atatürk Anıtı'nın yazılarını yenilemek olur. 7. Resim'de oğlu Mesut Balıca ile anıtın yan tarafındaki yazıları yazarken görülmektedir.

9. Resim: Numan Balıca oğlu Münir ile Adapazarı Ziraat Aletleri Fabrikası'nda, 1971.

Bursa'da geçen dokuz yılın ardından 1969 yılında fabrikanın üretime yeniden başlamasıyla Adapazarı'na geri döner ve oğlu Münir ile aynı yıl şubat ayında fabrikada yüksek ücretle kadrolu olarak çalışmaya başlar (bkz. 9. Resim). Yıllar sonra 1972–1973 yıllarında fabrika, traktör üretimine geçtiğinde, araba imalatı Erzurum işletmesine verilir ve Adapazarı'ndaki üretim sonlandırılır. Vefat ettiği 1976 yılına kadar fabrikanın boyama ve diğer işlerinde çalışır. Toplamda on sekiz yıl Adapazarı'nda çalışan Numan Balıca,

1976 yılının aralık ayında vefat eder ve Adapazarı'nda Erenler Mezarlığı'na defnedilir (Münir Balıca, 21.1.2019, Sakarya).

10. Resim: Numan Balıca ve yetiştirdikleri.

Balıca'nın Adapazarı grafik tasarım tarihi için önemi, kendisinden sonra resimleme ve tabelacılık sektöründe etkin rol oynayacak nitelikli çıraklar yetiştirmesidir. Böylece kendisinden sonra gelenler, usta-çırak ilişkisi ile kentin yerel grafik tarihinde ve görsel kültüründe rol sahibi olan kişilerin önünü açar. Çalışma hayatı boyunca birçok çırak Balıca'nın yanına girip çıkar. 10. Resim'de, Balıca ile usta-çırak ilişkisi yaşamış ve belirli süreyi aşkın çıraklığını yapmış kişilerin adları verilmiştir. Yetiştirdiği isimler arasında Bursa'da Enver Ertaban; Adapazarı'nda oğulları Münir ve Mesut Balıca, Şevki Akarca, Alaaddin Kolçak, Necati Hüdaverdi, Mustafa Karapınar ve Erol Nurcan yer alır. Çıraklarının bazıları ustasının yanından ayrıldıktan sonra boyama işlerine ağırlık verirken bazıları resimleme ve süslemeye devam eder. Oğlu Münir Balıca, baba mesleğini devam ettirip Adapazarı Ziraat Aletleri Fabrikası'ndan emekli olurken diğer oğlu Mesut Balıca, Bursa'da tabelacının yanında edindiği deneyim ile yazı ve resimleme çalışmaları yapar.

11. Resim: Mesut Balıca'nın Bursa'da yazı çalışmalarını gösteren görüntüler, 1960'ların başı.

12. Resim: 1969 yılında Bursa Beşinci Millî Fuarı için hazırladığı çalışmaları önünde Mesut Balıca.

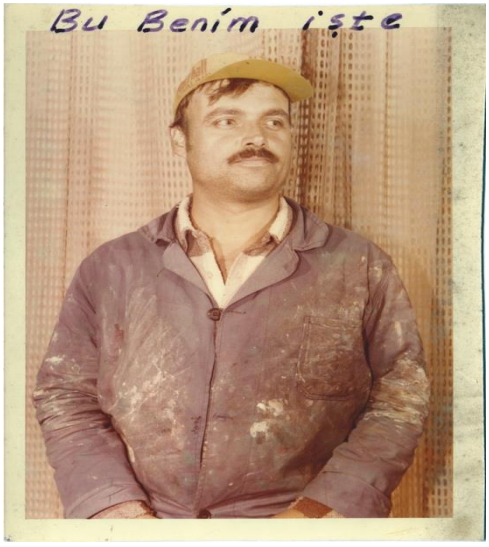
Mesut Balıca, Bursalı tabelacılar Mehmet Büyükcoşkun ve Rahmi Tartan'ın yanında edindiği deneyim ile yazı çalışmalarının yanı sıra (bkz. 11. Resim), resimleme çalışmaları da yapar. 12. Resim'de görülen, 7 Temmuz 1969 yılında açılan Bursa Beşinci Millî Fuarı için yapmış olduğu karo tasarımı, kılıç kalkan oynayan figür ve peyzaj resimlemeleri bu çalışmalardan bazılarıdır.

13. Resim: Mesut Reklam.

Mesut Balıca, 1969 yılında ailesiyle Adapazarı'na döndüğünde önceleri seyyar olarak resimleme yapar ve yazılar yazar. Daha sonraları günümüzde hâlâ faaliyette olan *Mesut Reklam* adlı şirketi kurar (bkz. 13. Resim). Mesut Balıca da aynı babası gibi Tuncay Dinçer, Veysel Önder, Cihat Önder, Lütfi Sezgin, Nejdet Hız ve Murat Sarıçiçek gibi çıraklar yetiştirir (Veysel Önder, 12.7.2019, Sakarya). Veysel ve Cihat Önder kardeşler

1993 yılında *CV Önder Reklam*, Nejdet Hız ise *Hız Reklam* adlı şirketi kurar. 1998 yılında Mesut Balıca'nın vefat etmesinin ardından Münir Balıca'nın öncülüğünde oğulları Numan Oğuz ve Kubilay Balıca şirketi devam ettirirler (Kubilay Balıca, 11.7.2019, Sakarya).

14. Resim: Alaaddin Kolçak, tarihsiz.

15. Resim: Alaaddin Kolçak'ın (sağda) Numan Balıca'yı (ortada) ziyareti, 18 Mayıs 1962, Bursa.

Hüneri ve iş hacmi ile öne çıkan bir diğer isim de Alaaddin Kolçak'tır (bkz. 14. Resim). *Boyacı Alaaddin* lakabı ile tanınan Kolçak, 1941 yılında Adapazarı'nda eski adı İzmit Caddesi olan Akıncılar Mahallesi'nde doğar. İlkokul mezunudur. 16–17 yaşlarında Numan Balıca'nın yanında fabrikada işe başlar, resimleme maharetini kendisinden edinir ancak buradaki iş hayatı fazla uzun sürmez. Sektördeki açığı fark eden Kolçak, fabrikada kısa süre çalıştıktan sonra işi bırakır ve Yağcılar Mahallesi'nde kiraladığı boş arazide

boyama ve süsleme işine girer. Bu sırada diğer ustası Necati Hüdaverdi'den boya ve boyama üzerine bilgiler edinir (Ahmet Kolçak, 11.1.2019, Sakarya).

16. Resim: Süsledikleri araba ile 18 yaşındaki Alaaddin Kolçak (Soldan ikinci), 1959.

Çevredeki firmalarının ürettikleri römorkları bizzat üretildiği mekâna giderek resimleyen Kolçak, kiraladığı arazide traktörlerin ve at arabalarının boyama ve resimlemelerini yapar. Boğaz köprüsü, Kefken'in yolları, keklik, gül ve benzeri çiçekler popüler işlemelerindendir (Ali Uzavcı, 19.1.2019, Sakarya). İzmir'in Bornova ilçesinde 1961–1962 yılları arasında askerliğini yapar. Mubayaa Karnesi'ne göre, 15 Aralık 1970 tarihinde şu anki dükkânının karşısında Zevk Nalburiye'nin sahibi Sami Sipahi'nin teşviki ve önermesiyle ÇBS Boya'nın bayiliğini alarak *Renk Boya* adlı firmayı kurar ve boya satıcılığına başlar. İşinde öyle başarılı olur ki, 1975 yılında ÇBS Boya'nın *Marmara Bölge Birincisi* olur. 1977 yılında şu an oğlu Ahmet Kolçak'ın işlettiği dükkâna taşınır. 1977 yılında yeni dükkânına geçmesini takiben iş çıkışlarında boya sandığını alarak römork resimlemeye gider (Ahmet Kolçak, 11.1.2019, Sakarya).

17. Resim: Alaaddin Kolçak'ın römork yazıları ve detay görüntüleri.

Günde yaklaşık on traktör boyayıp süslediği belirtilen Kolçak; 1970 yılına kadar römork, traktör, bisiklet boyar ya da resimlemelerini yapar, aynı zamanda fırça ile yazılar da yazar (bkz. 17. Resim). Dükkânının bulunduğu Eski Hendek Caddesi aynı zamanda römork üreticilerinin de dükkânlarının bulunduğu yer olması, römorkların ve traktörlerin yazılarını yazmasının önünü açar.

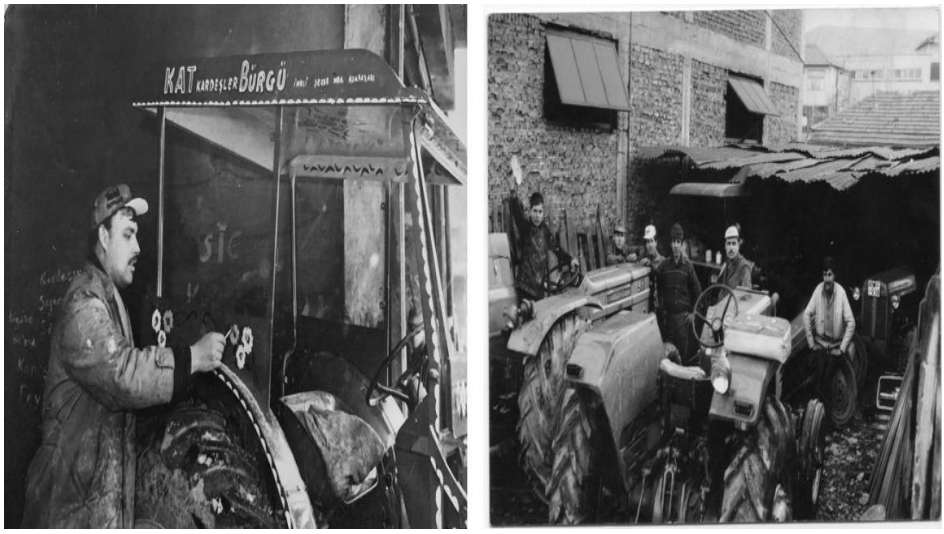

18. Resim: Alaaddin Kolçak'ın farklı zamanlarda çekilmiş kendi yazdığı dükkânının tabelaları.

19. Resim: Üçler Tavuk için Alaaddin Kolçak'ın (solda) hazırladığı tabela.

Kolçak, traktör ve römork yazılarından kazandığı deneyimle sayıca az da olsa tabelalar da yazar. Bu marifetini kendi dükkânı içinde sergileyen Kolçak'ın fırça tabelaları 18. Resim'de görülebilmektedir. 2 Nisan 1970 tarihli 19. Resim'de Üçler Tavuk için hazırladığı tabelada, birbirinden farklı yazıyüzleri ile yaptığı tipografik düzenlemenin yanı sıra, tavuk ve yumurta resimlerini de kendi çizer.

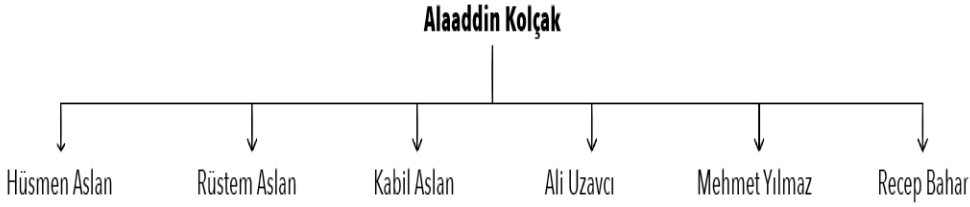

20. Resim: Alaaddin Kolçak süslediği bir traktör ve süslenmeyi bekleyen traktörler.

21. Resim: Alaaddin Kolçak'ın boya sandığı ve paletleri.

Özellikle Kandıra bölgesinde, süsü olmayan traktörün tasvip edilmemesi nedeniyle traktör sahipleri, süsleme bitene kadar kentte ikamet eder ve süsleme bittikten sonra köylerine döner. Bu gelenek, Kolçak'ın önünü açar ve durup dinlenmeden traktör süsler (Ahmet Kolçak, 11.1.2019, Sakarya). 21. Resim'de dışarıya gittiği işlerde yanında götürdüğü boya sandığı ve paletleri görülebilmektedir. Kolçak, 2004 yılında 63 yaşında iken vefat eder ve Adapazarı'nda Güneşler Mezarlığı'na defnedilir.

22. Resim. Alaaddin Kolçak ve yetiştirdikleri.

Kolçak, çalışma hayatı boyunca, yirmiyi aşkın çırak yetiştirir (bkz. 22. Resim). Daimî çıraklığını yapmış olanlar arasından Hüsmen ve Rüstem Arslan kardeşler süslemeye ağırlık verirken; Kabil Aslan, Ali Uzavcı, Mehmet Yılmaz ve Recep Bahar boyama sektörüne yönelir (Ahmet Kolçak, 11.1.2019, Sakarya).

23. Resim: Alaaddin Kolçak (soldan birinci), çırakları ve Rüstem Arslan (soldan dördüncü).

Kolçak'ın uzun süre çıraklığını yapan Hüsmen ve Rüstem Arslan, hâlâ süsleme çalışmalarını sürdürmektedir. 1955 yılında Adapazarı'nda doğan Hüsmen Arslan, 1970 yılında henüz 15 yaşında iken Alaaddin Kolçak'ın yanında çırak olarak işe başlar. Beş yıllık bir çalışmanın ardından 1975 yılında gittiği askerlik görevinden 1976 yılında geri döner. 1959 doğumlu Rüstem Arslan ise 1971 yılının nisan ayında 12 yaşında çırak olarak başladığı Kolçak'ın yanında beş yıl çalışır ve akabinde, 1976 yılının Eylül ayında, abisi Hüsmen Arslan ile *Arslan Kardeşler* adını verdikleri dükkânı açarlar. Boya tedariklerini ustaları Alaaddin Kolçak'tan sağlarlar.

24. Resim: Hüsmen Aslan'ın 2018-2019 yılları arasında yaptığı son dönem çalışmaları.

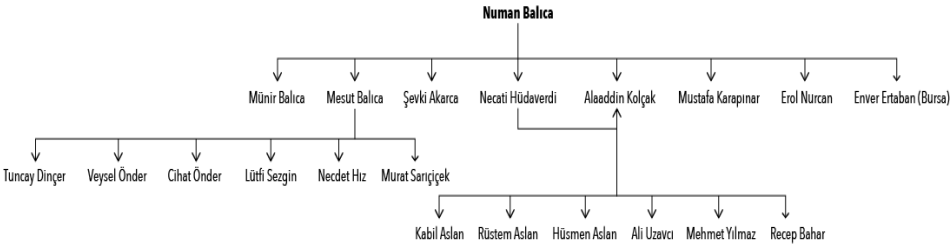
25. Resim: Hüsmen Aslan ve 2018-2019 yılları arasında yaptığı son dönem çalışmaları.

Eski Hendek Caddesi'nde, Kolçak'ın dükkânına oldukça yakın bir yerde bulunan Hüseyin Çavuş Hanı'nda açtıkları dükkânda; at arabası, römork, fayton, traktör boyar ve süslerler. 1990 yılında dükkân, Zirai Aletler Sanayi Sitesi'ne taşınır. 2000 yılında Hüsmen Arslan, 2004 yılında ise Rüstem Arslan dükkânı oğullarına devrederek emekliye ayrılırlar. Emekliye ayrıldıktan sonra oğulları boyama çalışmalarına hâlihazırdaki dükkânlarında devam ederken, Hüsmen ve Rüstem Arslan isteğe göre süsleme işlerine hâlâ devam etmektedirler (Hüsmen ve Rüstem Arslan, 30.5.2019, Sakarya). 24. ve 25. Resim'de römork ve zirai aletlerin üzerine yaptıkları son dönem çalışmaları görülebilmektedir. Resimleme geleneğinin hâlâ devam ettiğini gösteren örneklerde genellikle kırmızı ya da mavi zemin üzerine çalışıldığı, tamamlayıcı renk olarak sarı ya da turuncu kullanıldığı, resimlerde perspektiften, süslemelerde ise detaylardan kaçınıldığı görülür. Hüsmen Arslan'ın yalnız boyama ve süslemekle kalmadığı, aynı zamanda kompozisyona uygun biçimde araçların yazılarını da yazdığı anlaşılmaktadır.

Sonuç

Türkiye'nin grafik tasarım tarihi yazımında özellikle yerel alanda yapılan araştırmalara duyulan gereksinim, grafik tasarım tarihimizin oluş halinde olduğunu göstermektedir. Grafik tasarım tarihine bütüncül bakış, ancak yerelin ulusala eklemlenmesi ve ilişkilendirilmesiyle gerçekleşir.

Tarih yazımına katkı sağlamada önemli diğer bir unsur ise kurumsal hafızanın korunmasıdır. Halk arasında *Zirai Donatım* olarak bilinen Zirai Aletleri ve Makineleri Müessesesinin kentte yaşanan depremler nedeniyle zarar görmesinin ardından yıkılarak parka dönüştürülmesi ve kurumsal hafızasını gelecek nesillere aktaracak herhangi bir girişimin yapılmamış olması, yakın dönem yerel tarih çalışmalarını olumsuz yönde etkilemektedir.

26. Resim: Numan Balıca, çırakları ve çıraklarının yetiştirdikleri.

Bu çalışmada, belge ve tanıklar üzerinden Adapazarı özelinde 1949 yılından günümüze bir perspektif sunulmaya çalışılmıştır. Okuduğumuz dergilerden, sokaktaki tabelaya kadar geniş bakış açısıyla bakıldığında, bugünün grafik ürünlerini tasarlayanlar ya da resimlemeye hâlâ devam edenler, ustalarından aldığı bilgi ve birikimi geleceğe taşımaktadırlar. Numan Balıca, herhangi formal eğitimi olmadan eğitici görevini üstlenmiş ve mesleki hayatı boyunca yanlarına girip çıkan onlarca çırak arasından mesleğine sahip çıkan sanatkârlar yetiştirmiştir. 26. Resim'de görüleceği üzere, kendisinden sonra bayrağı devralan çırakları da ustalık zamanlarında kendi bilgi ve birikimlerini çıraklarına aktarmışlardır. Böylelikle Adapazarı'nda resimleme ile başlayıp güncel grafik tasarıma uzanan kuşaklar arası aktarım açık bir şekilde görülebilmektedir. Günümüzde faaliyetlerini sürdüren üçüncü kuşak reklam ve tasarım şirketlerinin öncüsü, 1949 yılında araba resimlemesi için Bursa'dan Adapazarı'na gelen Numan Balıca'dır.

Kuşaklar arası bilgi aktarımın ya da formal olmayan eğitimin gözler önüne serilmesi, yetiştirici görevini üstlenen sanatkârların kayda geçirilerek faaliyetlerinin belgelenmesi, yerel resimleme, grafik tasarım ve reklam tarihine katkı sağlamayı amaçlayan verileri ortaya koymaktadır. Adı geçen sanatkârlar, ustalıkları ve kaliteli ürün vermeleri açısından zamanının aranan isimleri olmakla birlikte çalışmaları, resimleme ve reklam olmak üzere iki alana ayrılmıştır. Adı geçen isimlerden Numan Balıca, Münir Balıca, Enver Ertaban, Necati Hüdaverdi, Alaaddin Kolçak ve çırakları Hüsmen Arslan ile Rüstem Arslan daha çok resimleme üzerine çalışmışken; Mesut Balıca ve çırakları Tuncay Dinçer, Veysel Önder, Cihat Önder, Lütfi Sezgin, Nejdet Hız, Murat Sarıçiçek reklam sektörüne yönelmişlerdir. Şüphesiz, araştırma devam eden bir süreçtir ve önümüzdeki yıllarda daha çok bilgi ve belgenin ortaya çıkacağı, eksik parçaların tamamlanacağı umulmaktadır. Elde edilen bulgular, adı geçen sanatkârların ve reklamcıların yerel resimleme ve grafik tasarım tarihinde yerlerini almaları için gereken temel verileri ortaya koymaktadır.

Yerel sanatkârlar tarafından yapılan ve genellikle kayda geçirilmeden görevlerini tamamlayan ürünler, yerelle ilişkisi bakımından görsel kültürü ve görsel belleği şekillendiren unsurlardır. Kaybolmaya yüz tutan bu kültürel miras, geleceğe aktarılabilmesi için kayıt altına alınabilmeleri önem taşır. Mekânın tarihiyle birlikte aynı zamanda onun bir parçası olan bu ürünler, mekânda yaşayan, kullanan veya bir şekilde iletişim kuran insan/toplum ile bir bütün olarak değerlendirilmelidir. Bu açıdan yerel araştırmalar, yalnız tasarım değil; kültürel, etnografik, folklorik araştırmaları da gerektirmektedir. Böylece grafik tasarım tarihimizin oluş halindeki parçaları, tamamlanmış bir bütüne dönüşebilir.

NOTLAR

1. Jury, David. Graphic Design Before Graphic Designers: The Printer as Designer and Craftsman: 1700-1914. Londra: Thames & Hudson, 2012.

YAZARLARIN KATKI DÜZEYLERİ: Birinci Yazar %100.
ETİK KOMİTE ONAYI: Çalışmada etik kurul iznine gerek yoktur.
FİNANSAL DESTEK: Çalışmada finansal destek alınmamıştır.
ÇIKAR ÇATIŞMASI: Çalışmada potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA

Narin, Resul. SATSO ile 1 Asır, Sakarya: Sakarya Ticaret ve Sanayi Odası, 2017.
Nas, Emine. *Günümüz Konya'sında Yaşayan Bazı Sanatlar*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2005.
Poynor, Rick. "Out of the Studio: Graphic Design History and Visual Studies", (1 Ekim 2011)
10 Nisan 2019. <https://designobserver.com/feature/out-of-the-studio-graphic-design-history-and-visual-studies/24048>
Ulusan Şahin, Şayan. "Türk Kültüründe At Arabası (At Arabalarının Dili)". (2005) 10 Nisan 2019. <http://dergipark.gov.tr/bilig/issue/25372/267807>
İşli, Emin Nedret ve Durmaz, Ömer. "Babıâli'nin Ressamları: Zanaat'tan Tasarım'a Geçişin Aktörleri", *1453 Dergisi* 18 (2013): 10-16.
Yazıcı, Erdal. "Bursa'nın Araba Ressamı", *İlgi Dergisi* 74 (1993): 31-34
Yurtoğlu, Nadir. "Cumhuriyet Dönemi Ziraatte Makineleşme Sürecinde Türkiye Zirai Donatım Kurumunun (TZDK) Yeri ve Önemi (1943-1960)", *Tarih Okulu Dergisi* (Mart 2017): 277-312.

GÖRÜNTÜ KAYNAKÇASI

1. Resim: Adapazarı Ziraat Aletleri Fabrikasında üretilen ve sevke hazırlanan arabalardan bir görüntü. Resul Narin Arşivi.
2. Resim: Numan Balıca, 1 Mayıs 1947. Kubilay Balıca'nın izniyle.
3. Resim: Adapazarı Ziraat Aletleri Fabrikasında resimleme sırasında Numan Balıca. Resul Narin Arşivi.
4. Resim: Evinin önünde dondurma arabasını resimlerken, 1957. Münir Balıca'nın izniyle.
5. Resim: Resimlediği at arabası önünde Numan Balıca ve çocukları Münir ile Mesut, 29 Mart 1962. Münir Balıca'nın izniyle.
6. Resim: Mesut, İsmail ve Münir Balıca, 1963, Bursa. Kubilay Balıca'nın izniyle.
7. Resim: Bursa'daki Atatürk Anıtı'nın yazılarını yazarken, 1969. Kubilay Balıca'nın izniyle.
8. Resim: Anıtın günümüzdeki hali. Fotoğraf tarafımdan çekilmiştir.
9. Resim: Numan Balıca oğlu Münir ile Adapazarı Ziraat Aletleri Fabrikasında, 1971. Münir Balıca'nın izniyle
10. Resim: Numan Balıca ve yetiştirdikleri. Görüntü tarafımdan oluşturulmuştur.
11. Resim: Mesut Balıca'nın yazı çalışmalarını gösteren görüntüler, 1960'ların başı. Kubilay Balıca'nın izniyle
12. Resim: 1969 yılında Bursa Beşinci Millî Fuarı için hazırladığı çalışmaları önünde Mesut Balıca. Kubilay Balıca'nın izniyle
13. Resim: Mesut Reklam.
14. Resim: Alaaddin Kolçak, tarihsiz. Ahmet Kolçak'ın izniyle
15. Resim: Bursa'da Alaaddin Kolçak'ın (sağda) Numan Balıca'yı (ortada) ziyareti, 18 Mayıs 1962. Ahmet Kolçak'ın izniyle
16. Resim: Süsledikleri araba ile 18 yaşındaki Alaaddin Kolçak (Soldan ikinci), 1959. Ahmet Kolçak'ın izniyle
17. Resim: Alaaddin Kolçak'ın römork yazıları ve detay görüntüleri. Ahmet Kolçak'ın izniyle.
18. Resim: Alaaddin Kolçak'ın farklı zamanlarda çekilmiş kendi yazdığı dükkânının tabelaları. Ahmet Kolçak'ın izniyle
19. Resim: Üçler Tavuk için Alaaddin Kolçak'ın (solda) hazırladığı tabela. Ahmet Kolçak'ın izniyle

20. Resim: Alaaddin Kolçak süslediği bir traktör ve süslenmeyi bekleyen traktörler. Ahmet Kolçak'ın izniyle
21. Resim: Alaaddin Kolçak'ın boya sandığı ve paletleri. Görüntü tarafımdan çekilmiştir.
22. Resim: Alaaddin Kolçak ve yetiştirdikleri. Görüntü tarafımdan oluşturulmuştur.
23. Resim: Alaaddin Kolçak (soldan birinci), çırakları ve Rüstem Arslan (soldan dördüncü). Ahmet Kolçak'ın izniyle
24. Resim: Hüsmen Aslan'ın 2018-2019 yılları arasında yaptığı son dönem çalışmaları. Hüsmen Arslan'ın izniyle
25. Resim: Hüsmen Aslan ve 2018-2019 yılları arasında yaptığı son dönem çalışmaları. Hüsmen Arslan'ın izniyle.
26. Resim: Numan Balıca, çırakları ve çıraklarının yetiştirdikleri. Görüntü tarafımdan oluşturulmuştur.